

УДК 378.147(045)

ГАЛИНА ЛИСАК,кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)**Зміст навчання іншомовного діалогічного мовлення
студентів філологічних спеціальностей**

У статті розкрито зміст поняття «діалогічне мовлення», розглянуто комунікативні, психологічні та мовні особливості даного виду мовленнєвої діяльності. Проаналізовано підходи до навчання діалогічного мовлення студентів філологічних спеціальностей. Виділено два основних підходи: «зверху вниз» – навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу-зразка з його подальшим варіюванням, а згодом і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування; «знизу вверх» – передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу до самостійної побудови діалогу. Зроблено висновок, що навчання іншомовного діалогічного мовлення проводиться за системою, яка включає послідовність опрацювання матеріалу, опору на схеми і мовні зразки, моделювання діалогів згідно з тематикою використання реальних ситуацій мовлення, розвиток творчої активності студентів.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, діалогічні вміння та навички, діалогічна єдність, підходи до навчання діалогічного мовлення.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Зростаючі потреби у спілкуванні та співпраці між країнами і людьми з різними мовами та культурними традиціями, нова освітня система в Україні, вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту та методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Випускник вищого навчального закладу повинен проявляти готовність до іншомовного діалогу в професійному міжкультурному просторі, вміти орієнтуватися у зростаючому потоці інформації, аналізувати свою професійну діяльність, що передбачає володіння сукупністю знань про культуру країни, мова якої вивчається. У цьому контексті доцільною і методично виправданою є комунікативна підготовка з іноземної мови у вищому навчальному закладі, що передбачає формування у студентів умінь та навичок діалогічного мовлення.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема діалогічного мовлення не нова і багатоаспектна, тому досліджується багатьма науками: філософією, психологією, психолінгвістикою, мовознавством, лінгводидактикою. У працях філософів (Т.Батищев, В.Біблер, М.Каган) визначено структуру, зміст і функції зовнішнього та внутрішнього діалогів у спілкуванні. Структурно-синтаксичні й функціональні ознаки діалогічного мовлення висвітлено у працях учених-лінгвістів: Т.Винокур, С.Захарова, Є.Земської, В.Іваненко, М.Михлініна, О.Сиротиніна, В.Скалкін, В.Федосеева. Учені О.Вишневський, Н.Гез, Г.Коваль, А.Миролюбов присвятили праці розвитку діалогічного мовлення на основі навчання другої іноземної мови. Питаннями діалогічного мовлення займалися вчені Е.Шубін, Й.Берман і В.Бухбіндер, В.Скалкін і Г.Рубінштейн, Є.Розенбаум, О.Леонтьєв, В.Артемів, Ю.Пассов та багато ін. Однак у науково-методичній літературі залишається недостатньо розробленою проблема навчання діалогічного мовлення студентів філологічних спеціальностей вищого навчального закладу.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у розкритті змісту поняття «діалогічне мовлення» та аналізі підходів до навчання іншомовного діалогічного мовлення студентів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу... Навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі має багато завдань, але навчання діалогічного мовлення є одним з найбільш важливих: студенти по закінченню вивчення курсу повинні вміти вільно володіти професійною лексикою та обмінюватися знаннями, обговорювати теми, дискутувати з їх приводу. У лінгвістичній літературі діалогічне мовлення трактується як особливий вид мовленнєвої діяльності, що характеризується ситуативністю, наявністю двох або більше комунікантів, швидкістю і безпосередністю процесу відображення явищ та ситуацій об'єктивного світу, активністю мовців щодо вираження свого індивідуального ставлення до фактів, великою кількістю емоційних реакцій, персональною направленістю [8]. А.Мирошніченко [4, с.10] розглядає діалогічне мовлення як процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників виступає як слухач і як мовець.

Вивчення й аналіз наукових робіт учених (Л.Виготський [1], Є.Пассов [5], В.Скалкін [6]) переконливо доводять, що діалогічне мовлення є первинним стосовно інших форм спілкування. Аналіз наукових джерел [3; 4; 6] дозволив нам виділити найхарактерніші особливості діалогічного

мовлення, а саме: наявність співрозмовників; швидкий обмін репліками майже без попереднього обмірковування; смислова взаємозалежність реплік; ситуативна залежність реплік; лаконічність, чіткість реплік; широке використання «відпрацьованих» у мовленні засобів – штампів; слухове сприйняття учасників діалогу: важливість інтонації, тембру, тональності тощо, які можуть впливати на семантику слів, змінювати її або навіть повністю нейтралізувати; зорове сприйняття учасників діалогу (особлива роль міміки, жестів та інших паралінгвістичних засобів).

Розглянемо комунікативні, психологічні та мовні особливості цього виду мовленнєвої діяльності. Н.Сура [7] виділяє такі комунікативні функції діалогічного мовлення як:

- запит інформації – повідомлення інформації;
- пропозиції (у формі прохання, наказу, поради) – прийняття або неприйняття запропонованого;
- обмін судженнями, думками, враженнями;
- взаємопереконання, обґрунтування своєї точки зору.

Кожна з цих функцій має свої специфічні мовні засоби і є домінантною у відповідному типу діалогу.

Зауважимо, що психологічний бік діалогічного мовлення цікавить багатьох дослідників. Наприклад, В.Скалкін [6] вважає, що з психологічної точки зору діалогічне мовлення завжди вмотивоване. Проте в умовах навчання мотив сам по собі виникає далеко не завжди. Отже, необхідно створити умови, за яких у студентів з'явилися б бажання та потреба щось сказати, передати почуття, тобто, їх слід поставити у «запропоновані обставини». Крім того, сприятливий психологічний клімат на занятті, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення.

Діалогічне мовлення характеризується зверненістю. Спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами, в яких відбувається комунікація. Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника і певну незавершеність висловлювань, яка доповнюється позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами, контактом очей, позами співрозмовників). З їхньою допомогою мовець виражає свої бажання, сумніви, жаль, припущення [2].

Відзначимо, що характерною особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість. Мовлення, як правило, емоційно забарвлене, оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що говориться. Це знаходить відображення у відборі лексико-граматичних засобів, у структурі реплік, в інтонаційному оформленні тощо. Справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, невдоволення тощо [1].

Іншою важливою ознакою мовлення є його спонтанність. Г.Китайгородська [2] відзначає, що мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається доволі швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення.

Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання.

Аналіз наукової літератури [6; 7] дав можливість окреслити характерні мовні особливості діалогічного мовлення. До них належать:

1) еліптичність. Розумінню неповних реплік партнерів у діалозі сприяють контактність, комунікантність, наявність спільної ситуації, зверненість реплік, вживання позамовних засобів (жестів, міміки), знання обома співрозмовниками обставин дійсності, а в більшості випадків - і один одного. Крім того, випущені члени речення можна відновити, виходячи зі змісту попередньої репліки;

2) «готові» мовленнєві одиниці. У діалозі широко вживаються «готові» мовленнєві одиниці. Їх називають «формулами», «шаблонами», «кліше», «стереотипами». Вони використовуються для висловлення вдячності, обміну привітаннями, поздоровленнями, для привернення уваги співрозмовника на початку розмови, для підтвердження або коментування почутого тощо. «Готові» мовленнєві одиниці (словосполучення, цілі фрази) надають діалогу емоційності [5];

3) наявність стягнених форм. Діалогам на англійській мові притаманні стягнені форми, де замість пропущених частин слова ставиться значок '.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння студентами вести діалог іноземною мовою є такі спеціальні вміння як: уміння продукувати діалогічну єдність різних видів; уміння починати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання); уміння реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції; уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку; уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість

за допомогою реплік оцінювального характеру; уміння продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій; уміння в разі необхідності (нерозуміння репліки співрозмовника чи утруднення при висловлюванні своєї думки) ввічливо перервати розмову і звернутися за допомогою до партнера або навіть до довідника (розмовника, словника).

Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основних. Перший – «зверху вниз» – навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу-зразка з його подальшим варіюванням, а згодом і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування [6, с.4].

Другий – «знизу вверх» – передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу (реплік діалогічної єдності) до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної системи, що не містить прослуховування діалогів-зразків [5].

Навчання реплікування можна вважати підготовчим або нульовим етапом формування навичок та вмінь діалогічного мовлення студентів. На цьому етапі виконуються рецептивно-репродуктивні та репродуктивні умовно-комунікативні вправи на імітацію, підстановку, відповіді на запитання, на запит певної інформації (за зразком), повідомлення інформації тощо [4, с.10].

Коли студенти засвоять репліку-реакцію та ініціативну репліку певної діалогічної єдності, можна переходити до першого етапу формування навичок і вмінь діалогічного мовлення – оволодіння певними діалогічними єдностями. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи з обміну репліками. Учасниками спілкування є самі студенти, а викладач лише дає їм певне комунікативне завдання, де окреслюється комунікативна ситуація і вказуються ролі [6, с.6].

Другим етапом формування навичок і вмінь діалогічного мовлення студентів є оволодіння ними мікродіалогом. Мікродіалог розглядають як засіб вираження основних комунікативних інтенцій партнерів по спілкуванню. Він є імпліцитною структурною основою розгорнутого діалогу і містить взаємопов'язані ланцюжки діалогічних єдностей, які ще називають діалогічним цілим [7, с.6–7]. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні комунікативні вправи нижчого рівня (такі, що допускають використання спеціально створених вербальних опор). На основі навчальних комунікативних ситуацій, запропонованих викладачем (або поданих у підручнику), студенти створюють мікродіалоги.

На третьому етапі студенти мають навчитися вести діалоги різних функціональних типів на основі створеної викладачем (описаної в підручнику) комунікативної ситуації. Вправи, що виконуються на третьому (заключному) етапі, належать до рецептивно-продуктивних комунікативних вправ вищого рівня (таких, що не дозволяють використання спеціально створених вербальних опор) [2].

Отже, у навчанні діалогічного мовлення студентів можна виділити такі рівні формування діалогічних вмінь і навичок: підготовчий, або нульовий, – навички реплікування; перший – уміння поєднувати репліки в різні види діалогічних єдностей; другий – уміння будувати мікродіалоги з використання засвоєних діалогічних єдностей на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій; третій – уміння створювати власні діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих комунікативних ситуацій.

Згідно з виділеними етапами формування навичок і вмінь діалогічного мовлення до системи вправ для навчання діалогічного мовлення включаються чотири групи вправ: вправи для навчання «реплікування»; вправи на засвоєння діалогічних єдностей різних видів; вправи на створення мікродіалогів; вправи на створення діалогів різних функціональних типів.

Оволодіння іншомовним діалогічним мовленням становить певні труднощі для студентів. Перша з них викликана тим, що діалогічне мовлення об'єднує два види мовленнєвої діяльності – аудіювання і говоріння. У зв'язку з цим другий партнер має зрозуміти репліку першого партнера та швидко й адекватно відреагувати на неї, тобто відгукнутися реактивною реплікою. Ось тут і виникає гальмування процесу спілкування. Трудність полягає в тому, що необхідність сприйняти і правильно зрозуміти першого партнера, з одного боку, і підготувати свою відповідь – з другого, спричиняє стан роздвоєння уваги і, як результат, неспроможність вести діалог у нормальному темпі за умови недостатнього володіння мовними засобами [3, с.120].

Ще одна перешкода в оволодінні студентами діалогічним мовленням пов'язана з його непередбачуваністю. Діалог неможливо спланувати заздалегідь, адже мовленнєва поведінка кожного з учасників спілкування у значній мірі визначається мовленнєвою поведінкою іншого/інших партнерів. Кожному з них необхідно стежити за перебігом думки співрозмовника, часом несподіваним, а така несподіваність приводить до зміни предмета спілкування.

Науковці [2; 7] цілком справедливо вважають, що навчання усного мовлення слід починати із діалогу. Тоді з самого початку іноземна мова представляється як процес, як нова форма

спілкування, і навчання починається із намагання встановити комунікативний контакт як з групою, так і з окремими студентами. Саме у діалозі найповніше проявляються творчі здібності студентів, адже у діалозі проявляється критичність мислення особистості [3, с.121].

Висновки та перспективи... Отже, діалогічне мовлення відіграє провідну роль в процесі вивчення іноземної мови. Воно сприяє появі вербального стимулу, що активізує процес навчання і засвоєння студентами лексичного та граматичного матеріалу. На заняттях з іноземної мови найбільшу увагу викладачам слід приділяти саме діалогічному мовленню для навчання та розвитку мовленнєвих навиків студентів. Аналіз науково-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що робота над розвитком іншомовного діалогічного мовлення проводиться за системою, яка включає: послідовність опрацювання матеріалу, опору на схеми і мовні зразки моделювання діалогів згідно з тематикою використання реальних ситуацій мовлення, розвиток творчої активності студентів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : изд-во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
2. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М. : изд-во Московского университета, 1986. – 52 с.
3. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Смысл, 1997. – 351 с.
4. Мирошніченко А. Л. Навчання усного мовлення / А. Л. Мирошніченко // Українська мова та література. – 2004. – № 31. – С. 9–13.
5. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : Изд-во Липецкого гос. ун-та, 1999. – 159 с.
6. Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи / В. Л. Скалкин. – К. : Радянська школа, 1989. – 158 с.
7. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованому на спілкування іноземною мовою / Н. А. Сура. – Луганськ : вид-во Східноукраїнського НУ ім. В. Даля, 2008. – 126 с.
8. Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц / А. Н. Щукин. – М. : Астрель; АСТ : Хранитель, 2007. – 746 с.

References:

1. Vy'gotskij L. S. *Psihologiya razvitiya cheloveka*, Moscow, E'ksmo, 2005, 1136 p.
2. Kitajgorodskaya G. A. *Metodologicheskie osnovy' intensivnogo obucheniya inostranny'm yazy'kam*, Moscow, Moskovskij universitet, 1986, 52 p.
3. Leont'ev A. A. *Psihologiya obshheniya*, Moscow, Smy'sl, 1997, 351 p.
4. Myroshnichenko A. L. *Navchannia usnogo movlennia*, *Ukrainska mova ta literature*, 2004, Vol. 31, pp. 9–13.
5. Passov E. I. *Kommunikativnoe inoyazy'chnoe obrazovanie. Konceptiya razvitiya individual'nosti v dialoge kul'tur*, Lipeck, Izd-vo Lipeckogo gos. un-ta, 1999, 159 p.
6. Skalkin V. L. *Obuchenie dialogicheskoy rechi*, Kyiv, Radianska shkola, 1989, 158 p.
7. Sura N. A. *Navchannia studentiv universytetu profesiino orientovanomu spilkuvannia inozemnoiu movoiu*, Luhansk, vyd-vo Shidnoukrainskoho NU im. V. Dalia, 2008, 126 p.
8. Shhukin A. N. *Lingvodidakticheskij e'nciklopedicheskij slovar' : bolee 2000 edinic*, Moscow, Astrel', AST, Xranitel', 2007, 746 p.

Summary

Halyna Lysak

The Essence of Teaching Dialogic Speech to the Students of Philological Departments

The essence of concept «dialogic speech» has been analyzed in the article. Communicative, psychological and language peculiarities of dialogic speech have been determined. Different approaches to the teaching dialogic speech to the students of philological departments have been analyzed. Two main approaches to the teaching dialogic speech have been revealed: the first approach is «downward» – when the students listen to the examples and then compose their own dialogues; the second one is «upward» – students learn some elements of the dialogues and then compose their own dialogues. It has been concluded that teaching dialogic speech is conducted according to the system which includes consistency of studied material, dialogue modeling according to the theme usage of communication situations and the development of students' creative activity.

Key words: *dialogue, dialogic speech, dialogic skills, dialogic unity, approaches to the teaching dialogue speech.*

Дата надходження статті: «30» березня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «23» квітня 2015 р.